

De gevolgen van de COVID-pandemie op de fysieke, cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling van kinderen

DvK Dokters voor kinderen, 26 september 2020

Analyse bij het opiniestuk [Alle hensen aan dek voor een open toekomst voor ieder kind](#)

Prof dr Koen Joosten

kinderarts-intensivist ErasmusMC-Sophia Kinderziekenhuis Rotterdam

Dr Brita de Jong-van Kempen

kinder- en jeugdarts, kinderarts sociale pediatrie, Medisch Centrum Leeuwarden

Anne van Els

arts kindergeneeskunde, AmsterdamUMC-Emma Kinderziekenhuis

Drs Wendela Leeuwenburgh-Pronk

kinderarts, AmsterdamUMC-Emma Kinderziekenhuis

Inleiding

Kinderartsen haalden afgelopen voorjaar opgelucht adem haalden toen bleek dat kinderen nauwelijks ziek werden van het nieuwe coronavirus. Maar die opluchting maakte snel plaats voor bezorgdheid. Vele professionals die met kinderen werken hebben gesteld dat de genomen maatregelen kinderen hard hebben geraakt. We moeten daarvan leren en voorkomen dat kinderen in een volgende golf en/of *lockdown* onnodig worden getroffen.

Een deel van de kinderen heeft het tijdens de *lockdown* erg zwaar gehad. Door Unicef wordt gesteld dat de directe en indirecte gevolgen van de coronacrisis wereldwijd enorm zijn. De basiselementen voor de bouw van de toekomst van het kind vallen weg, van onderwijs tot basiszorg en van gezonde voeding tot een veilig thuis. Anderzijds hebben veel kinderen een enorme veerkracht getoond en heeft de pandemie ook een aantal positieve kanten laten zien.

In dit artikel volgt een analyse van de gevolgen van de coronacrisis voor kinderen op het lichamelijke-, cognitieve -en sociaal-emotionele ontwikkelingsdomein. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van Nederlandse rapporten en internationale publicaties.

Lichamelijke aspecten

In maart 2020 heeft het kabinet per direct alle sportaccommodaties en de faciliteiten daaromheen gesloten. Uit een rapport van NOC-NSF blijkt dat in april 2019 nog door 85 procent van de 5-12 jarigen wekelijks aan sport werd gedaan en dat dit percentage in april 2020 nog maar 35 was¹. Het Mulier Instituut voerde eind april 2020 onderzoek uit naar het beweeggedrag van kinderen tijdens de coronamaatregelen. Ruim 40 procent van de ouders zegt dat hun kind minder beweegt dan voorheen, terwijl een kwart zegt dat hun kind juist meer beweegt.

Volgens het merendeel van de ouders zit hun kind nu vaker achter een scherm. Door onderzoekers van het Maastricht UMC+ is een onderzoek gedaan naar de invloed van de coronamaatregelen op de leefstijl van kinderen². Eerste resultaten van het onderzoek bij een groep van 189 kinderen laat zien dat de kinderen gemiddeld een uur minder per dag bewogen en 45 minuten meer zaten. Voldeed vorige zomer nog 64 procent aan de beweegnorm (een uur per dag met matige intensiteit bewegen), tijdens de coronacrisis was dat nog maar 20 procent.

De vraag is of de kinderen die minder zijn gaan sporten en minder bewegen ook een toename in het lichaamsgewicht laten zien. Bij het onderzoek van het Maastricht UMC+ rapporteerden kinderen en ouders dat een op de vijf kinderen in gewicht was aangekomen en dat van de kinderen met overgewicht of obesitas dit 40 procent was.

In een kleinschalig onderzoek³ dat gepubliceerd is in het tijdschrift *Obesity* bij 41 Italiaanse kinderen die al overgewicht hadden, werd gekeken naar data van het beweeg- en eetpatroon en het slaapritme ten tijde van de *lockdown* en de gegevens van 1 jaar daarvoor. In de *lockdown* bleken de kinderen dagelijks een extra maaltijd te eten en wekelijks twee uur minder beweging te krijgen. Ook hadden de kinderen dagelijks vijf uur meer schermtijd en sliepen ze gemiddeld een half uur langer. Ze consumeerden vooral meer rood vlees, junkfood en suikerhoudende dranken dan een jaar eerder.

De hoeveelheid groente die ze aten bleef gelijk, al aten de kinderen wel meer fruit in *lockdown*. Middels een *Quickscan*⁴ in Nederland naar het eetgedrag tijdens de *lockdown* heeft het Voedingscentrum een onderzoek laten uitvoeren waarbij in totaal 1030 Nederlanders van 18 jaar en ouder hebben mee gedaan. Van de ondervraagden is 83% niet anders gaan eten, 14% is vaker gaan eten en 22% is meer gaan snoepen. Ook werd gerapporteerd dat 17% meer groenten en fruit is gaan

¹ <https://nocnsf.nl/nieuws/2020/06/sportdeelname-kinderen-dramatisch-gedaald>

² www.mumc.nl/colc-studie

³ Pietrobelli et al. Effects of COVID-19 Lockdown on Lifestyle Behaviors in Children with Obesity Living in Verona, Italy: A Longitudinal Study. *Obesity* 2020 april.

⁴

[https://www.voedingscentrum.nl/Assets/Uploads/voedingscentrum/Documents/Professionals/Pers/Persmappen/Rapportage%20-%20Eetgedrag%20en%20corona%20\(mei%202020\).pdf](https://www.voedingscentrum.nl/Assets/Uploads/voedingscentrum/Documents/Professionals/Pers/Persmappen/Rapportage%20-%20Eetgedrag%20en%20corona%20(mei%202020).pdf)

eten om de weerstand te willen verhogen. Een interessante bevinding van deze *Quickscan* is dat 20% van de gezinnen met kinderen meer groenten en fruit hebben gekocht, daarentegen is 11% meer ongezonde producten gaan kopen en is 18% meer zelf gaan bakken en frituren.

In de VS (New York) is er een speciaal *telehealth*-programma⁵ ontwikkeld om tot een vermindering van obesitas bij kinderen te komen tijdens de COVID-pandemie. Resultaten van deze interventie zijn echter nog niet bekend. In het eerder genoemde onderzoek van het Maastricht UMC+ wordt er verder een onderzoek gedaan naar de invloed van de coronamaatregelen op de leefstijl van kinderen. Daarnaast wordt ook onderzoek gedaan naar de achterliggende mechanismen tussen het hebben van overgewicht en het ziektebeloop van het coronavirus bij de jeugd.

Tijdens de lockdown werd er minder bewogen en meer gesnoept. Ook werden er meer groenten en fruit gegeten om de weerstand te verhogen

Somatische ziektelast kinderen

De NVK ontving vanaf maart signalen van suboptimale zorg aan kinderen. Vanaf het moment dat er een oproep werd gedaan om incidenten te melden werden er tot begin juli 50 meldingen gedaan betreffende zowel *patient's delay* als *doctor's delay*⁶. Dus zowel mensen die zich te laat met klachten van hun kinderen melden als artsen die te laat kinderen instuurden omdat ze klachten niet herkenden. Nadere signalering van deze *collateral damage* is van groot belang om verdere schade in de toekomst te voorkomen. Bij een volgende golf en/of *lockdown* dient er geen twijfel of terughoudendheid te zijn om kinderen in te sturen en *live* te zien.

Een onderzoek van de Stichting Kind en Ziekenhuis⁷ liet zien dat meer dan 50% van de ouders te maken had met het uitstellen van afspraken in het ziekenhuis. Het ging daarbij om niet-acute, reguliere zorg. In 69% van de gevallen gaf het ziekenhuis daarbij niet aan wat de gevolgen van het uitstel voor het kind zouden zijn. In de toekomst is het aanbieden van alternatieve communicatie van groot belang, zodat met ouders de gevolgen van het uitstellen van afspraken kan worden besproken.

Wat betreft het aantal kinderen dat in Nederland is opgenomen in het ziekenhuis met COVID-19, is er een landelijke registratie opgezet waarin tot september 2020 45 meldingen zijn gedaan⁸. Het gaat hier niet alleen om kinderen die naar aanleiding van een positieve neus-keeltest zijn opgenomen maar ook om kinderen die opgenomen zijn onder het nieuwe ziektebeeld 'multisystem inflammatory syndrome' bij kinderen met COVID-19 (MIS-C). Daarbij is er sprake van een hyperinflammatoir beeld waarbij een multi-orgaan falen en een fulminante shock kunnen ontstaan. Dit ziektebeeld wordt met name gezien enige tijd na het doormaken van de COVID19 virusinfectie en kan leiden tot een ernstig beloop en opname op de *kinderintensive care*. Het ziektebeeld vertoont overeenkomsten, maar ook verschillen met de ziekte van Kawasaki.

⁵ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32352650/>

⁶ <https://www.nvk.nl/nieuws/nieuwsbericht?newsitemid=61571072>

⁷ <https://kinderzorg.nl/resultaten-flitspeiling-uitgestelde-zorg-kindzorg/>

⁸ www.covidkids.nl

Door de lockdown is er een opvallende afname van het aantal kinderen dat normaliter wordt opgenomen met andere virusinfecties. Dit wordt wereldwijd gerapporteerd⁹. Wat dit gaat betekenen voor de komende winter waarin traditiegetrouw de kindergeneeskunde overspoeld wordt met kinderen die opgenomen dienen te worden met het RS-virus en Influenza is niet bekend, maar de verwachting is dat er minder kinderen zullen worden opgenomen.

Bij een tweede lockdown moet uitstel van zorg worden voorkomen door alternatieve manieren van communicatie

Cognitieve ontwikkelingsaspecten

Door het sluiten van de scholen tijdens de *lockdown* zijn er leerachterstanden bij kinderen ontstaan. Uit een peiling van de Algemene Vereniging van Schoolleiders (AVS) onder 726 schooldirecteuren blijkt dat het niveau van 60 procent van de leerlingen gelijk is gebleven, bij 18 procent is er een kleine achterstand en 13 procent is er juist op vooruit gegaan¹⁰. De achterstand komt met name voor op de gebieden taal, rekenen en lezen. Het Nederlands Instituut Jeugd (NJI) meldt dat de coronacrisis van invloed is op de studievoortgang binnen het hoger onderwijs waarbij circa 54.000 meer studenten aangeven achterstand opgelopen te hebben in vergelijking met 2 jaar geleden. Met name in het HBO leverde het thuisonderwijs veel achterstanden op, door onder andere een gebrek aan laboratoria en praktijkruimtes (32 procent), het uitvallen van lessen (36 procent) en het wegvallen van stages (27 procent)¹¹. Zestig procent van de studenten in het hoger onderwijs zegt tevreden te zijn met manier waarop onderwijs tijdens het thuisonderwijs werd aangeboden. Wel geeft twee op de vijf studenten aan moeite te hebben met de concentratie als ze vanuit huis onderwijs volgen.

Unicef¹² rapporteert dat de leerachterstanden afhankelijk zijn van een aantal factoren zoals de beschikbaarheid van materiële zaken van individuele leerlingen, zoals een eigen kamer of laptop. De verschillen kunnen ook zichtbaar worden tussen scholen, bijvoorbeeld op het gebied van digitale mogelijkheden, structuur en begeleiding. Ook zal er een verschil zijn in de mate van betrokkenheid en capaciteit van ouders bij het begeleiden van het onderwijs van hun kinderen. Zo is uit onderzoek van de Universiteit van Amsterdam gebleken dat hoogopgeleide ouders (met een afgeronde HBO- of WO-opleiding) zelf vaker en beter in staat zijn hun kind te helpen bij het thuisonderwijs dan ouders met een lager opleidingsniveau¹³. Daarnaast is voor sommige groepen kinderen onderwijs op afstand extra lastig, zoals speciaal onderwijs, een kleuterklas, kinderen met autisme, bij jonge

9

https://journals.lww.com/pidj/Abstract/9000/Effect_of_Social_Distancing_Due_to_the_COVID_19.96080.aspx

¹⁰ <https://avs.nl/actueel/nieuws/heropening-scholen-verloopt-goed-wel-uitdagingen-rond-personeelstekort/>

¹¹ <https://www.nji.nl/nl/Databank/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Coronavirus-opvoeden-en-opgroeien>

¹² <https://files.pressmailings.com/d0/bfdbab97e54e4e941255d9ee83d686/UNC-Rapport-Coronacrisis-en-jongeren-FINAL-compleet.pdf>

¹³ Bol, T. (2020). *Inequality in homeschooling during the Corona crisis in the Netherlands. First results from the LISS Panel*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam

mantelzorgers en voor kinderen die praktijkonderwijs volgen. UNICEF, WFP, Wereldbank en UNESCO hebben richtlijnen opgesteld voor het heropenen van de scholen¹⁴.

Het kabinet heeft 244 miljoen euro beschikbaar gesteld om achterstanden in het onderwijs weg te werken. Basisscholen, middelbare scholen en MBO's hebben tot nu toe voor totaal zo'n 100.000 kinderen subsidie aangevraagd om deze achterstanden in te halen.

Wat betreft het MBO-, HBO- en WO-onderwijs zijn er grote zorgen rond het praktijkonderdeel van de opleiding zoals stages, coschappen, practica en beroepspraktijkvorming. Onderwijsinstellingen zetten zich in om hier waar mogelijk alternatieve vormen voor in te richten om studievertraging voor studenten zo veel mogelijk te voorkomen. Toch is het niet altijd mogelijk om deze praktijkonderdelen digitaal en op afstand te organiseren en studievertraging is in dat geval onvermijdelijk. Voor studenten in het laatste jaar van hun opleiding geldt daarbij dat zij deze vertraging niet in een later stadium van de opleiding kunnen inlopen.

Leerachterstanden als gevolg van verschillen tussen scholen, materiele beschikbaarheid en mogelijkheden aan ouders om les te geven

Emotionele en sociale aspecten

De Kinderombudsman heeft aan de hand van een *QuickScan* aan kinderen en jongeren gevraagd naar de ervaringen in de coronatijd en wat zij nu zouden doen als zij Kinderombudsman of -vrouw zouden zijn¹⁵. In totaal 556 kinderen en jongeren hebben aan de *QuickScan* meegedaan. De gemiddelde leeftijd van de kinderen was 9,9 jaar en die van de jongeren 14,3 jaar. Er bleek geen eenduidig beeld uit de *Quickscan* naar voren te komen. Wat voor een deel van de kinderen en jongeren tijdens corona een risico in hun ontwikkeling vormt, bleek voor anderen een groot voordeel te zijn. Met de meeste kinderen en jongeren die de vragenlijst hadden ingevuld ging het goed en de kwaliteit van leven werd positief beoordeeld. Echter kwetsbare kinderen en jongeren (problemen in de thuissituatie en problemen in de eigen ontwikkeling) bleken meer onder de coronamaatregelen te lijden en door hen werd aangegeven dat er onder andere thuis meer ruzie was dan voorheen. Uit onderzoek uit de UvA¹⁶ bleek dat 50% van de kinderen aangeeft dat COVID hun stemming negatief heeft beïnvloed.

De Kindertelefoon¹⁷ signaleerde half april een toename van 20 procent van gesprekken die gaan over mentale problemen, zoals angsten en nachtmerries, zelfdoding, automutilatie en eetstoornissen. De toename aan kinderen met eetstoornissen werd ook gerapporteerd door kinderartsen van het AmsterdamUMC¹⁸.

¹⁴ UNICEF, WFP, Wereldbank en UNESCO, Framework for reopening schools, april 2020
www.unicef.org/media/68366/file/Framework-for-reopening-schools-2020.pdf

¹⁵ <https://www.dekinderombudsman.nl/nieuws/kinderen-zien-opvallend-vaak-ook-voordelen-van-coronabeleid>

¹⁶ <https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragwetenschappen/nieuws/2020/06/jongeren-en-corona.html?cb>

¹⁷ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5171621/eenzaamheid-kinderen-coronavirus-covid-corona-chatten>

¹⁸ <https://nos.nl/artikel/2343832-daan-van-11-kreeg-een-eetstoornis-in-coronatijd-en-hij-is-niet-de-enige.html>

Unicef beveelt aan dat scholen voldoende aandacht geven aan sociale emotionele ontwikkeling van kinderen en jongeren. De mentale gezondheid van kinderen en jongeren moet een expliciet onderdeel vormen in de nationale aanpak van mentale gezondheidsverwerking van deze crisissituatie. Daarnaast beveelt Unicef aan de beperkingen op spel, sport en ontspanning voor kinderen en jongeren zo klein mogelijk te houden. Deze aanbeveling wordt door vele maatschappelijke organisaties ondersteund.

Uit de *Quickscan* van de Kinderombudsman werd ook duidelijk dat de coronatijd ook voordelen heeft voor de gehele groep en de kinderen en jongeren uit kwetsbare groepen. Er was minder stress, de school kon in eigen tempo gedaan worden en er was meer vrije tijd. Kinderen en jongeren uit de gehele groep gaven aan dat ze het fijn vinden hun ouders vaker te zien. Een deel van de kinderen en jongeren uit de kwetsbare groep noemde als voordeel dat ze minder jeugdzorg hadden, waardoor veel stress wegviel en het thuis moeten blijven een verademing was.

In een Amerikaans onderzoek¹⁹ werd verondersteld dat de COVID-pandemie de angst zou vergroten bij moeders en kinderen met taaislijmziekte. Bij de kinderen was er geen toename van angstsymptomen en bij de ouders van de kinderen kon de angst gereduceerd worden door middel van een telefoongesprek

De Kindertelefoon heeft middels een kwalitatief onderzoek in totaal 210 casussen bekeken, zowel uit 2019 als uit coronatijd (maart-mei 2020). Wat opviel was dat het aantal gesprekken flink was gestegen, van 1.000 naar 1.500 gesprekken per dag en veel meer kinderen voerden een chat- in plaats van een telefoongesprek. Het aantal chatgesprekken steeg met 29 procent. De Kindertelefoon zag een verschuiving in onderwerpen waarover kinderen contact opnemen. Zo verschoof het onderwerp Thuis en Familie van plek 4 naar plek 2, en was Geweld een nieuw onderwerp in de top 5. Uit de steekproef van chats in coronatijd bleek dat er drie groepen waren: kinderen die zich los van corona eenzaam voelden (51%), kinderen die zich al eenzaam voelden vóór de coronaperiode maar waarbij deze periode dit gevoel verergerde (23%) en kinderen die zich eenzaam voelden specifiek door corona (26%).

De Raad van de Kinderbescherming²⁰ inventariseerde het aantal onderzoeken dat in de eerste helft van 2020 plaatsvond. Dit werd vergeleken met de resultaten uit de eerste helft van 2019. Het aantal beschermingsonderzoeken binnen gezinnen was licht gestegen, van 8.800 naar 9.000. Het aantal spoedzaken was niet toegenomen. Er werden minder onderzoeken gedaan op gebied van gezag en omgang, schoolverzuim en straf, wat voor een groot deel te verklaren was door de beperkte mogelijkheden tijdens de *lockdown*. Ondanks dat er geen sprake was van een grote stijging van het aantal onderzoeken, heeft de Raad wel zorgen uitgesproken over geweldsituaties in kwetsbare gezinnen. De tot nu toe niet significante toename van meldingen van huiselijk geweld en kindermishandeling is mogelijk te verklaren omdat het zicht op huiselijk geweld verslechterde.

¹⁹<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32530552/>

²⁰ <https://www.kinderbescherming.nl/actueel/nieuws/2020/07/29/instream-onderzoeken-stabiel>

Ook het Centrum Seksueel Geweld²¹ kreeg minder meldingen van verkrachtingen, maar maakt zich ernstig zorgen over een verwachte toename van slachtoffers van seksueel misbruik in huiselijke kring. Het kost gemiddeld 21 weken voordat iemand vertelt dat hij misbruikt is, en alleen als daar naar gevraagd wordt. Daarom werd de campagne *hetisnietjouwschuld* in het leven geroepen²². De hulpverlening werkt in deze coronatijd ook deels op afstand waardoor de kans groter wordt dat signalen gemist worden.

Het Verwey-Jonker Instituut en Augeo deden onderzoek²³ naar huiselijk geweld bij 159 gezinnen voor en na de *lockdown*. Gezinnen die een jaar nadat zij in beeld zijn gekomen bij Veilig Thuis vanwege huiselijk geweld werden bevestigd. De onderzoekers bekeken of er verschil was in de antwoorden van de gezinnen die voor (in januari/februari), tijdens (maart) en na (juni) de *lockdown* vanwege corona bevestigd zijn. Hoewel tijdens alle drie de tijdstippen nog veel sprake was van geweld, was dit niet significant toegenomen tijdens en na de coronacrisis. Anderzijds was het ook niet afgenomen.

Toch is het van groot belang om met meer specifieke inzet te kijken naar het signaleren van huiselijk geweld en de manier van melden. De overheid heeft daarvoor een publiekscampagne gestart en heeft veel organisaties opgeroepen om extra goed op te letten²⁴. Hulpverleningsinstanties zetten in op andere contactmogelijkheden, zoals hulpverlening via digitale communicatie zoals whatsapp of het gebruik maken van een chatbox. Ook wordt er gewaarschuwd voor het feit dat kinderen meer achter de computer zitten als gevolg van het thuisonderwijs, en omdat het internet niet altijd een veilige plek voor kinderen is en die onveiligheid toeneemt met de toename van schermtijd dient hier extra aandacht voor te zijn. De *Alliance for child protection in humanitarian action* heeft een rapport uitgebracht specifiek gericht op hoe kinderen te beschermen tegen geweld en uitbuiting ten tijde van de corona-pandemie²⁵.

Minder meldingen over onveiligheid en meer vraag naar een gesprek over welzijn

Conclusie

De gevolgen van de coronapandemie en de *lockdown* worden langzamerhand steeds duidelijker. Het is evident dat er sprake is van *collateral damage* op zowel lichamelijk, cognitief en sociaal-emotioneel vlak. Een deel hiervan zou bij een tweede golf kunnen worden voorkomen als we daar op acteren. Daar waar sprake is van *collateral damage* is er ook sprake van een aantal positieve aspecten als gevolg van de *lockdown*.

De komende tijd zal er een *nieuw normaal* ontstaan waarin kinderartsen, maar ook andere artsen, zorgverleners en maatschappelijke partijen een belangrijke rol hebben in het signaleren van

²¹ <https://www.centrumseksueelgeweld.nl/minder-date-rape-mogelijk-meer-misbruik-thuis-en-online-door-covid-19/>

²² <https://www.centrumseksueelgeweld.nl/het-is-niet-jouw-schuld/>

²³ <https://www.verwey-jonker.nl/nieuws/ook-tijdens-coronacrisis-veel-en-ernstig-geweld-bij-kwetsbare-gezinnen>

²⁴ <https://www.nji.nl/nl/coronavirus/Professionals/Kwetsbare-omstandigheden/Kwetsbaarheid-vanwege-zorgen-over-veiligheid>

<https://samensterkvoorkwetsbarekinderen.nl/>

²⁵ <https://www.alliancecpha.org/en>

ontwikkelingen die in het teken staan van het welzijn van het kind zodanig dat een optimale groei en ontwikkeling gewaarborgd blijft in alle geledingen van de samenleving.

De missie van de Nederlandse kinderartsen is om op te komen voor de gezondheid van kinderen. Binnen de beroepsvereniging NVK hebben pleitbezorging (het opkomen voor belangen van kinderen) en preventie daarom al jaren een vaste plek. De kinderartsen zullen daarom extra alert dienen te zijn bij alle maatregelen die mogelijk nog in Nederland gaan komen om het corona-virus onder controle te krijgen.

Auteurs:

Prof dr Koen Joosten - kinderarts-intensivist ErasmusMC-Sophia Kinderziekenhuis Rotterdam

Dr Brita de Jong-van Kempen - kinder- en jeugdarts, kinderarts sociale pediatrie, MC Leeuwarden

Anne van Els - aios kindergeneeskunde, AmsterdamUMC-Emma kinderziekenhuis

Drs Wendela Leeuwenburgh-Pronk - kinderarts, AmsterdamUMC-Emma kinderziekenhuis

De auteurs zijn verenigd in de [Commissie Pleitbezorging](#), een denktank van kinder- en jeugdartsen voor de respectievelijke beroepsverenigingen. Zij schrijven deze analyse en het bovenliggende opinieartikel op persoonlijke titel.

DvK is een nieuw onafhankelijk journalistiek platform voor de wereld van kind, jeugd en gezondheid. Het richt zich op professionals in de kindergeneeskunde, de jeugdgezondheidszorg, de jeugd-ggz en het brede terrein van de kindzorg.

In verband met de coronacrisis komen onderdelen vervroegd online op www.dvk-opinie.nl